

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Сучасний стан розвитку вітчизняної науки характеризується зростанням кількості досліджень з проблем українського державотворення. Однак, ціла низка тем і аспектів у вивченні цих проблем залишаються недостатньо висвітленими. Так, порівняно мало уваги приділяється вивченню державотворчого потенціалу найбільш перспективних і можновладних партій. Зазначена тематика є актуальною передусім тому, що в пропорційній виборчій системі, яка запроваджена в Україні, саме політичні партії стають головними суб'єктами політичної влади, вони відіграють провідну роль у функціонуванні законодавчої та виконавчої гілок влади. Про це йшлося на засіданні за круглим столом, що відбулося у Національному інституті стратегічних досліджень 28 січня 2004 року [1]. Також було зазначено, що первинний ідеологічний каркас партійної системи України створили так звана партія-спадкоємиця авторитарного режиму Комуністична партія та її опонент НРУ.

Актуальність дослідження діяльності Народного Руху України визначає не тільки той факт, що на нещодавніх виборах рухівці разом з іншими націонал-демократичними силами створили третю за потужністю силу в парламенті і поповнили лави сучасної політичної еліти. Народний Рух України виник в період “перебудови” 1985 — 1991 років, коли під впливом демократизації та гласності відбулись кардинальні зрушення у суспільно-політичному житті; своєю діяльністю Рух впливав на ці зрушення і був активним політичним актором. Необхідність вивчення досвіду його державотворчої діяльності з огляду на сучасні трансформаційні процеси повільної демократизації не викликає сумніву.

Автор поставив за мету проаналізувати історіографічну базу дослідження державотворчої діяльності Народного Руху України.

Ініціатива у вивченні суспільно-політичних перетворень напередодні та в перші роки незалежної України, а також місця Руху в цих процесах належить зарубіжним дослідникам. Вітчизняний фахівець з сучасної історії України О. Д. Бойко має

рацію, коли починає науковий етап вивчення проблеми суспільно-політичних трансформацій 1985 — 1991 рр. з дослідження А. Камінського “На перехідному етапі. “Гласність”, “перебудова” і “демократизація” на Україні” [2].

Анатоль Камінський у 1980-х роках був керівником українського відділу Радіо “Свобода” в Мюнхені і мав тривалий доступ до офіційних радянських публікацій: періодичної преси, записів радієвих передач, видань неформальних організацій. Доступ до матеріалів офіційної та опозиційної української преси, архіву Радіо “Свобода” дав можливість авторові зібрати в одній книзі детальну інформацію про наслідки в Україні революції згори, яку ініціював М. С. Горбачов: про відродження громадської думки, про генезу і діяльність неформальних організацій, передусім таких, як Українська Гельсінська Спілка та Народний Рух України, про хід та результати виборчих кампаній 1989 та 1990 рр. [3].

Книга А. Камінського містить чотири розділи, присвячені НРУ, які висвітлюють обласні установчі конференції, установчий з’їзд НРУ за перебудову та події після з’їзду. Автор пише про те, що “Народний рух за перебудову на Україні” став тим широким полем, на якому і довкола якого відбулося одне із головних зіткнень та велася боротьба між керуючою номенклатурою — з одного боку, і письменниками та творчою інтелігенцією і патріотичною громадськістю — з другого” [4].

А. Камінський прослідкував етапи боротьби представників влади та опозиції. Після ретельного викладення фактів автор зробив узагальнення. Вперше А. Камінський довів, що саме Рух заклав основи багатопартійності в Україні. Він писав: “Вилонена з Руху Демократична партія України стала однією з найбільш перспективних політичних організацій і разом з Українською республіканською партією (УРП) створила стрижень українського політикуму сьогодення” [5].

У працях А. Камінського, О. Мотиля, Е. Вілсона, Т. Кузьо, П. Магочі, Б. Кравченка розглядаються чинники, які вплинули на піднесення українського національно-визвольного руху та національної свідомості, вказано на політичні та економічні фактори суспільно-політичних трансформаційних процесів: соціально-економічні зміни, послаблення репресивного тиску над інтелігенцією з боку держави тощо [6].

Цікаве зібрання інтерв'ю з п'ятнадцятьма провідними українськими політиками, літературними діячами і вченими містить надруковане англійською мовою видання за редактуванням вченого і публіциста українського походження Романа Сольчаника [7]. Зібрані протягом 1989 — 1990 рр., ці інтерв'ю проливають світло на численні аспекти повсякденного життя та суспільно-політичного розвитку України тих часів, дають уявлення про власні розуміння українськими політиками, втім числі рухівцями, таких речей, як демократизація, генеза Руху, сутність розбіжностей з Комуністичною партією.

Багатий фактологічний матеріал про події напередодні незалежної України містить збірка публіцистичних і разом з тим аналітичних статей, яку підготував М. Прокоп [8]. Продовжуючи дослідження в рамках теми, яку вивчав А. Камінський, автор визначив передумови духовно-культурного і політичного відродження, зазначив, що політика перебудови і гласності призвела до відродження громадської думки, створення неформальних організацій, призвела до того, що майже вільною стала офіційна преса, було конституційно легалізовано політичний плюралізм, розвинулась приватна ініціатива громадян тощо. Серед інших він порушив питання про межі політичної думки і громадської активності в Україні. Автор вказав на фактори, які обумовили певні межі суспільно-політичного розвитку України: національне відродження відбувалося в системі тотального контролю партії, дарма що частково пом'якшеної; в процес відродження включилися і по суті його творили люди, які мали гени радянської системи; опозиційний правлячій партії національно-визвольний рух відбувався стихійно, організаційного оформлення він набував поступово, у ході розвитку подій.

Плідним дослідником пострадянської України є Тарас Кузьо, який крім вказаної праці, написаної у співавторстві, підготував низку інших праць, висвітлюючи державне і національне будівництво в Україні часів Л. Кравчука і Л. Кучми [9]. Центральне місце в працях Т. Кузьо займають доленосні події: парламентські і президентські вибори, які домінували в політичному житті України в 1990, 1994, 1998 рр., Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р., що підтвердив Акт проголошення незалежності України тощо.

Характерними особливостями праць зарубіжних авторів є те, що вони розглядають суспільно-політичні процеси в Україні в аспекті транзиту до демократії, аналізують філософію державного будівництва, наявність або відсутність державної стратегії. Чималу увагу діаспорні дослідники приділяють темі протистояння партапарату та опозиційних сил (А. Камінський, М. Прокоп), вивченню українського правозахисного руху, витоків боротьби за українську національну ідею (Д. Квітковський [10], М. Прокоп, Р. Шпорлюк [11]).

Помітний вплив на дослідження теми протистояння провідних національно-визвольних сил номенклатурній системі здійснили праці вітчизняних дослідників Г. В. Касьянова, А. М. Русначенка, Ю. З. Данилюка, О. Г. Бажана [12]. Г. В. Касьянов, коли доводить про вплив руху опору 1960-х на події періоду другої половини 1980-х — початку 90-х років, пише, що “та частина колишньої партійно-державної номенклатури, яка прийшла до влади на початку 90-х років, має бути вдячною рухові опору попереднього періоду, оскільки вона скористалася саме його гаслами і частково результатами його діяльності. Діячі руху опору й сьогодні залишаються на політичній сцені. Частина з них увійшла до лав нової бюрократії, дехто й у сучасних умовах грає роль “вічного революціонера”, очолюючи опозиційні сили різних політичних спрямувань, інші включилися в активну просвітницьку діяльність тощо” [13]. У книзі Г. Касьянова використані інтерв’ю з діячами Руху, серед них І. Дзюба, Б. Горинь, М. Горинь, В. Чорновіл, М. Косів, Л. Танюк.

Праці з історії національно-визвольного руху містять фактологічні дані про створення НРУ та про його суспільно-політичну діяльність в переднезалежницький період. В більшій мірі це стосується праці А. М. Русначенка [14], яка за своїм обсягом значно перевищує інші його роботи і містить, крім фактажу і аналітичного огляду подій, також документи Народного руху України за перебудову.

До проблеми формування націонал-демократичної опозиції долучилися такі історики, як О. В. Гарань, В. М. Кулик, В. М. Литвин. О. В. Гарань вперше зробив спробу показати процес зародження та становлення Руху, його роль в політичному житті суспільства [15]. Автор залучив до наукового обігу матеріали офіційної та опозиційної преси, а також самвидавні документи і публіцистичні твори, друковані в українській емі-

граційній пресі, листівки, особисті нотатки. Він проаналізував процес становлення багатопартійності в Україні; охарактеризував розподіл політичних сил тоді, коли нові політичні партії були ще організаційно слабкими; визначив роль Руху як головної опозиційної сили офіційної влади. О. Гарань схильний вважати, що Рух сам по собі не міг розвалити Союз РСР, Рух лише став однією з тих сил, що руйнували стару систему. Автор замислюється над тим, чи був вплив Руху вирішальним, однак не дає на це відповіді. Можна вважати, що в працях О. Гараня, першого історика, який зосередив увагу на історії НРУ начального етапу його діяльності, було започатковано дослідження проблеми державотворчої діяльності НРУ. Відтворюючи події рухівської історії, він заклав початок аналізу проблеми визначення місця та ролі Руху в політичному житті та становленні владних структур в Україні, намітив коло проблем для подальших досліджень.

В аспекті боротьби за українську незалежну соборну державу у 1989 — 1999 рр., ролі різних політичних сил та їхніх лідерів розглядає історію НРУ В. Г. Ковтун [16]. Втім, більш ґрунтовно досліджує місце та роль НРУ в політичному житті України Г. І. Гончарук, який вперше широко використав документи архівів крайових рухівських організацій [17]. Його книга, за оцінкою О. Д. Бойка, “відрізняється органічним поєднанням науковості та публіцистичності” [18]. Вона містить хроніку подій, які відбувалися в Україні та в НРУ: президентські та парламентські вибори й участь у них Руху, проведення шести рухівських з’їздів, підготовку та прийняття рухівських документів, процес пошуку стратегії і тактики в лавах Руху тощо. Автор зауважив, що березневі вибори 1990 року продемонстрували неспроможність НРУ досягти більшості в парламенті для втілення своєї політичної мети — прийти до влади ненасильницькими методами.

Г. І. Гончарук назвав причини невдач започаткованих Рухом політичних кампаній: ігнорування потенціалу осередків НРУ, нерозуміння сили єдності, готовності поступитися місцевим інтересам. Він зазначив, що Рух був основною рушійною силою в організації пікетування Верховної Ради з вимогою відставки уряду Фокіна в червні — липні 1992 року. Автор вказав на плідну діяльність осередків НРУ і зазначив, що рухівці в

областях зробили суттєві кроки в набутті досвіду державотворення — вони займали ряд керівних державних посад, назвав їх поіменно. Г. Гончарук визначив історичне значення рухівської фракції у Верховній Раді — “першої в історії законодавчої влади демократичної структури, що складала основу демократичного блоку і включала ряд яскравих постатей” [19], однак зауважив, що на п’ятому з’їзді НРУ керівники двох крайових організацій і рядовий руховець піддали критиці фракцію Руху у Верховній Раді.

Порушено проблему державотворчої діяльності НРУ в монографії “Національна ідея і Народний Рух України” [20]. В основу її покладені результати дисертаційних здобутків співавтора праці О. А. Шановської. Основну увагу приділено розробці та втіленню національної програми НРУ, відтвореній завдяки аналізу документів та практичної діяльності Руху. Втім, в книзі також зроблено спробу показати роль Народного руху України за перебудову в консолідації національно-демократичних сил в умовах гласності, досліджується еволюція рухівської ідеології, аналізується рухівська Концепція державотворення в Україні. Книга прислужилася авторові даної дисертації при написанні розділу про внесок Руху в розробку та прийняття нової Конституції України.

Еволюцію уявлень провідних елітних груп — а під їхнім впливом і загалом про те, якою має бути українська держава в період, що передував втіленню державної ідеї, досліджував В. М. Кулик [21]. Стосовно національно-визвольних сил, особливо в літературному середовищі, він активно вживає поняття “дискурсу” опозиції всередині режиму в перші роки перебудови.

Проблему формування та становлення сучасної національної еліти порушив В. М. Литвин в своїх працях, що містять архівні документи, які раніше не публікувалися [22]. В. Литвин надав оцінку діяльності парламентської опозиції, діяльності парламенту, зазначив, що в 1990 — 1991 роках сесійна зала була “своєрідним генератором громадських процесів”.

В центрі його уваги проблеми, які постали перед Україною після виходу її на історичну авансцену як незалежної держави: ставлення до Росії та СНД, економічний занепад в Україні та антикризові заходи уряду щодо його подолання. В. Литвин визначив політичні течії в Україні та їхніх лідерів. Національ-

но-демократичну, або національно-державницьку він асоціює з Рухом. Навів факти про те, що наприкінці травня 1993 року В. Чорновіл поставив до відома Верховну Раду про намір Руху утворити тіньовий Кабінет міністрів, зазначивши: “За твердим переконанням голови Руху, без глибокої реформи, збанкрутілої політичної системи ніякі реформи не йтимуть, а анархія в державі гарантована. Затим він заявив про остаточний перехід НРУ в опозицію до політики всіх структур в Україні. Приклад Руху майже відразу наслідували різні політичні організації, зокрема Соціал-демократична партія України” [23].

Новий погляд на політичну історію України доби перебудови та на роль Руху виклав О. Д. Бойко [24]. В монографії на основі різноманітних опублікованих матеріалів та архівних документів автор зробив спробу здійснити історичний та політологічний аналіз системної модернізації суспільства в СРСР і специфіки її реалізації в Україні. Без перебільшення можна зазначити, що вказана праця відрізняється комплексним, різновекторним підходом до аналізу подій 1985 — 1991 рр., розглядом їх у широкому контексті суспільно-політичної трансформації. В праці відсутня абсолютна ролі НРУ в здобутті незалежності, показана дія різних чинників: шахтарського руху, кризи в КПУ тощо. Праця безумовно є цінною в плані пояснення передумов і сутності змін, розгляду подій без перебільшення позитивної динаміки, в тім числі доленосних подій березня 1990 — серпня 1991 рр. та дій парламентської опозиції.

Серед досліджень, які тією чи іншою мірою порушують проблему державотворчої діяльності НРУ, важливе місце займає праця С. В. Кульчицького, присвячена розгляду загальних закономірностей державотворчого процесу в незалежній Україні [25]. Праця вченого академічного рівня пояснює причини невдач державотворчого процесу, дає відповідь на питання: якими були рушійні сили національної революції 1989 — 1991 рр., а також містить оцінку законодавчої діяльності українського парламенту.

Аналізуючи змісти Законів України початку 90-х років в галузі економіки, автор вказує на те, що українські парламентарії не вийшли з-під впливу ідеологічних стереотипів радянського минулого, не мають цілісної концепції реформи аграрних відносин і загальної концепції розвитку країни. Він довів свою

думку на прикладі прийнятих Верховною Радою документів протилежного змісту, при цьому зазначивши: “Верховна Рада і Президент України надто часто демонстрували замість продуманої політики хаотичні й суперечливі, позбавлені всякої внутрішньої логіки дії” [26]. С. Кульчицький пояснює такий стан справ не тільки недосвідченістю або недостатньою інтелектуальністю багатьох представників колишньої компартійно-радянської номенклатури, але й їхнім використанням влади в інтересах особистого збагачення.

Аналізуючи політичне структурування сил, він вказав і на НРУ, який “безроздільно панував у правому спектрі політичних сил”, також зазначив, що з трьох співголів Руху, обраних на його III з’їзді (лютий — березень 1992 р.), які по-різному ставилися до влади, “І. Драч і М. Горинь були настроєні брати активну участь у державотворчому процесі. Представники Руху зайняли в уряді Л. Кучми три ключові посади, у тому числі першого віце-прем’єр-міністра. Ті, хто волів боротися з партією влади, згуртувалися навколо В. Чорновола” [27].

Державотворчий процес 1985 — 1999 рр. висвітлений у праці Ю. М. Алексєєва, С. В. Кульчицького та А. Г. Слюсаренка [28].

Теоретичні питання державотворення знайшли певне відображення у збірниках “Наукові записки”, підготовлені Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень Національної Академії наук України [29], у виданнях Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України [30].

Загальні аспекти державотворчого процесу через призму політології розглядали Ф. М. Рудич, В. С. Журавський, В. Г. Кремень, Д. В. Табачник, В. М. Ткаченко, М. І. Михальченко, В. В. Танчер, В. П. Горбатенко [31]. Окремі аспекти аналізованої проблеми розглядаються у дисертаційних роботах, крім вже згаданого В. М. Кулика, у О. С. Терзі, О. З. Бураковського, О. А. Шановської [32].

Різні аспекти питання державотворчої діяльності НРУ порушено також у публікаціях, авторами яких є сучасники подій та лідери НРУ: Михайло Горинь, Микола Поровський, Іван Дзюба, Іван Драч, Олександр Бураковський та інші [33].

Культурно-історичні, соціальні та правові аспекти державотворення в Україні були в центрі уваги наукових конференцій [34].

Значний вплив на розробку проблеми державотворчої діяльності НРУ здійснили опубліковані матеріали наукових конференцій за загальною тематикою “Народний Рух України: місце в історії та політиці” [35]. Науковці порушили питання про державницьку концепцію Руху, його стратегію, внесок НРУ у вирішення завдань економічних, соціальних, політичних перетворень, тактику Руху з вирішення проблем державотворення в східній Україні, участь НРУ в державотворчому процесі України, стратегічні цілі й виборчу тактику Руху в 1998, 2002 році тощо. Глибина дискусій та різноманітність матеріалів свідчать про широкий спектр питань, пов’язаних з державотворчою діяльністю НРУ. Науковці-учасники конференцій окреслили широке коло питань, пов’язаних з державотворчою діяльністю НРУ, які донині перебувають поза рамками наукових досліджень.

Отже, історія та діяльність Народного Руху України вже досліджувалася науковцями. По суті, дослідження Руху відбувалось паралельно з процесом його зародження, організаційного оформлення, перетворення у партію тощо. В цьому плані Руху “пощастило”: жодна партія не має такого значного наукового доробку, який є у НРУ. Історії НРУ присвячені окремі праці; по рухівській проблематиці захищені кандидатські дисертації; протягом 1994 — 2005 років відбулося шість всеукраїнських наукових конференцій, об’єднаних рухівською тематикою. Це свідчить про те, що науковий інтерес до історії та діяльності НРУ є стабільним. Втім, поставлена в статті проблема ще не вирішена, дослідники порушували питання державотворчої діяльності НРУ при розгляді інших аспектів його діяльності або при висвітленні державотворчих процесів в Україні. Аналіз історіографії проблеми свідчить про те, що законотворчий потенціал Руху та його напруцювання в цій царині вивчено фрагментарно, означена тема потребує комплексного опрацювання.

Джерела та література

1. Політичні партії — провідний чинник розвитку політичної системи в Україні: Матеріали “круглого столу”. — К.: НІСД, 2004. — 67 с.
2. Бойко О. Д. Україна в 1985 — 1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: Монографія. — К.: ІПіЕНД, 2002. — С. 5.

3. Камінський А. На перехідному етапі: “Гласність”, “перебудова” і “демократизація” на Україні. — Мюнхен: Укр. вільний університет, 1990. — 624 с.
4. Там само. — С. 127.
5. Там само. — С. 619.
6. Камінський А. Знач. праця.; Motyl A. Dilemmas of independence: Ukraine after totalitarianism. — New York: Council on Foreign relations press, 1993. — 217 p.; Wilson A., Kuzio T. Ukraine: Perestroika to Independence. — Edmonton. — Toronto. — CIUS, 1994. — 260 p.; Magocsi P. R. History of Ukraine. — Seattle: University of Washington press, 1996. — 784 p.; Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст.: Пер. з англ. — К.: Основи, 1997. — 423 с.
7. Solchanyk, Roman. Ukraine: From Chernobyl to Sovereignty. A Collection of Interviews. — New York: St. Martins Press, 1992. — 174 p.
8. Прокоп М. Напередодні незалежної України. Спостереження і висновки. Бібліотека українознавства. — Т. 62. — Нью-Йорк. — Париж. — Сідней. — Торонто. — Львів, 1993. — 646 с.
9. Kuzio T. Ukraine under Kuchma: political reform, economic transformation and security policy in independent Ukraine. — New York: St. Martins press, 1997. — 281 p.; Kuzio T., ed. Contemporary Ukraine: dynamics of post-soviet transformation. — Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1998. — 290 p.; Kuzio T. Ukraine: state and nation building. — London: Routledge, 1998. — 298 p.
10. Квітковський Д. Боротьба за українську ідею. Збірник публіцистичних творів. Упоряд. і ред. В. Верига. — Детройт. — Нью-Йорк. — Торонто. — 1993. — 604 с.
11. Шпорлюк Р. Імперія та нації: Пер. з англ. — К.: Дух і літера, 2000. — 354 с.
12. Нариси з історії українського національного руху. Кол. монографія. Відп. ред. В. Г. Сарбей. — К., 1994; Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960 — 80-х років. — К.: Либідь, 1995. — 224 с.; Русначенко А. Пробудження. Робітничий рух на Україні в 1989 — 1993 рр. — К., 1995. — 376 с.; Він же. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950 — початок 1990-х рр. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1998. — 720 с.; Він же. Приспана сила. Робітники, робітничий рух і незалежні профспілки в Україні від кінця сорокових до початку дев'яностих років. — К., 2000. — 104 с.; Данилюк Ю. З., Бажан О. Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х — 80-і рр. ХХ ст.) / Наук. ред.: Реєнт О. П.; НАН України, Ін-т історії України — К.: Рідний край, 2000. — 616 с.
13. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960 — 80-х років. — С. 5.
14. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні. — 720 с.
15. Гарань О. В. Убити дракона (З історії Руху та нових партій Украї-

- ни). — К.: Либідь, 1993. — 200 с.; Становлення владних структур в Україні (1991 — 1996) / Ред.: О. Гарань та ін. — К., 1997. — 178 с.
16. Ковтун В. Г. Історія Народного Руху України. — К.: Факт, 1999. — 408 с.
 17. Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. — Одеса: Астропринт, 1997. — 379 с.
 18. Бойко О. Д. Україна в 1985 — 1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: Монографія. — С. 6.
 19. Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. — С. 227.
 20. Гончарук Г. І., Шановська О. А. Національна ідея і Народний Рух України. — Одеса: Астропринт, 2004. — 170 с.
 21. Кулик В. М. Формування та еволюція української державної ідеї: 1986 — 1991: Дис. канд. політ. наук: 23. 00. 01 / НАН України, Ін-т політ і етнонаціональних досліджень. — К., 1999; Він же. Письменницьке відродження: українська державна ідея в дискурсі “опозиції всередині режиму” перших років перебудови // Сучасність. — 1998. — № 1. — С. 54 — 79.
 22. Литвин В. Політична арена України: Дійові особи та виконавці. — К.: Абрис, 1994. — 495 с.; Украина: политика, политики, власть. На фоне политического портрета Л. Кравчука. — К., 1997
 23. Литвин В. Політична арена України: Дійові особи та виконавці. — С. 374.
 24. Бойко О. Д. Україна в 1985 — 1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: Монографія. — 306 с.
 25. Кульчицький С. Закономірності державотворчого процесу у незалежній Україні / Ін-т історії України, НАН України. — К., 2001. — 160 с.
 26. Там само. — С. 65.
 27. Там само. — С. 73.
 28. Алексеев Ю. М., Кульчицький С. В., Слюсаренко А. Г. Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985 — 1999 рр.). — К., 2000.
 29. Наукові записки. Політологія і етнологія. — Вип. 3. — 1997; Наукові записки: Збірник. — К.: ІПіЕНД, 1998. — 204 с.
 30. Національно-державне будівництво: концептуальні підходи, сучасна наукова література / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Редкол.: Ю. І. Римаренко (ред.), І. Ф. Курас та ін. — К.: Довіра. — 1999. — 559 с.
 31. Політичні структури та процеси в сучасній Україні / За ред. Ф. М. Рудича. — К., 1995; Журавський В. С. Україна політична: переступити через прірву. — К., 1995; Кремень В. Г., Табачник Д. В., Ткаченко В. М. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду). — К., 1996; Михальченко М. І., Журавський В. С., Танчер В. В. Соціально-політична трансформація України: реальність, міфологеми, проблеми вибору. — К., 1997; Кремень В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації. — К., 1998; Горбатенко В. Стратегія

- модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. — К., 1999.
32. Терзі О. С. Питання організації державної влади в програмних документах та діяльності сучасних політичних партій: Дис. канд. іст. наук: 07. 00. 01 — ДДУ. — Донецьк, 1997; Бураковський О. З. Історія Ради національностей Народного Руху України, 1989 — 1993 рр. Політологічний аналіз: Дис. канд. політ. наук: 23. 00. 02 / НАН України, Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень. — К., 1999; Шановська О. А. Діяльність Народного Руху України з розробки національної програми та практичного втілення її в процесі державотворення (1989 — 1996 рр.): Дис. канд. іст. наук: 07. 00. 01 — ОНУ ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2003.
33. Горинь М. Два роки незалежності. Що далі? // Розбудова держави. — 1993. — № 8. — С. 6 — 14.; Поровський М. Вірю, що Рух оживе. До історії Руху // Розбудова держави. — 1993. — № 5. — С. 14 — 26; Чорновіл В. Національна інтелігенція і українська політика (Виступ на Конгресі української інтелігенції 11. 11. 1995 р., Київ) // Слово і час. — 1996. — № 2. — С. 24 — 27 та ін.
34. Культурно-історичні, соціальні та правові аспекти державотворення в Україні // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції в Одесі в травні 1996 р. — Одеса, 1996. — 137 с.
35. Народний Рух України: місце в історії та політиці. Тези доповідей першої Всеукр. наук. конф. 14 — 16 вересня 1994 р., м. Одеса. — К., 1994. — 96 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці. Тези доповідей другої Всеукр. наук. конф. 11 — 12 вересня 1996 р., м. Одеса. — Одеса, 1996. — 56 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці. Тези доповідей третьої Всеукр. наук. конф. 10 — 11 вересня 1998 р., м. Одеса. — Одеса, 1998. — 72 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці. Тези доповідей четвертої Всеукр. наук. конф. 14 — 15 вересня 2000 р., м. Одеса. — Одеса, 2000. — 152 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці. Тези доповідей п'ятої Всеукр. наук. конф. 14 — 15 вересня 2001 р., м. Одеса. — Одеса, 2001. — 204 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці. Матеріали шостої Всеукр. наук. конф. 16 — 17 вересня 2005 р., м. Одеса. — Одеса, 2005. — 160 с.

Анотації

Диденко Ю. В. Істориографія дослідження діяльності Народного Руха України в процесі державотворення.

В статті автор аналізує наукові дослідження, присвячені діяльності Народного Руху України в розвитку процесу державотворення в Україні. В центрі уваги автора — істориографія законодавчої діяльності членів цієї організації, с марта 1992 года — партії.

Didenko Y. V. The research historiography of NRU's activities in the process of state building of Ukraine.

In the article the author analyzes the scientific researches concerning the activity of the NRU in the development process of national legal state formation in Ukraine. The attention is given to the historiography of the legislative activity of members of this organization, which has been functioning as a political party since March 1992.

Р. С. Лецишин

**УКРАЇНСЬКО-ЄВРЕЙСЬКІ ВІДНОСИНИ
НА ПРИКАРПАТТІ В 1918–1939 рр.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ КРАЮ)**

Українська періодична преса Прикарпаття міжвоєнного періоду є важливим джерелом з історії краю. Це пов'язано з тим, що в ній містяться унікальні історичні факти, які дають нам можливість краще вивчити минулу епоху, суспільну атмосферу та світогляд українців за часів ЗУНР та під польською окупацією.

На сьогоднішній день питання висвітлення українсько-єврейських відносин на Прикарпатті в 1918-1939 рр. в українській періодичній пресі краю у міжвоєнний період є ще недостатньо вивченим. Це пов'язане з великим обсягом матеріалу. Загалом, наявні дослідження теми можна розділити на дві групи. Першою — є бібліографічні довідники, які охоплюють всі часописи того чи іншого регіону Прикарпаття, у яких висвітлений стилій опис змісту і обставин виходу кожного часопису [1]. Їх недоліком є те, що це скоріше пресознавчо-філологічні, довідкові видання, в яких українська преса Прикарпаття висвітлює міжвоєнний період в цілому, а українсько-єврейські відносини на Прикарпатті в 1918-1939 рр. не розглядає окремо.

Другою групою є ті праці, які стосуються або окремих проблем дослідження історії Прикарпаття міжвоєнного періоду, або конкретних часописів впродовж їх існування [2]. Але й вони не висвітлюють комплексно зазначену проблему українсько-єврейських відносин на Прикарпатті в часи ЗУНР та польської окупації.

Міжнаціональні стосунки на Прикарпатті у 1918-1939 рр. були до краю загострені, як і в Україні загалом, що пов'язане